

Stvaranje kao otkupljenje

Ivan Martinac nije bio samo umjetnik, nije nas samo učio filmu, već i još mnogo čemu: moralnoj dosljednosti, umijeću suživota s drugačijim od sebe, beskompromisnosti u traganju za savršenstvom. I, prije svega, ozbiljnosti i dubini svoje vjere. Sve to usprkos iskušenju samoće koje ga, mislim, nije mimoišlo

piše **Joško ČELAN**

Na vijest o smrti **Ivana Martinca**, umjetnika hrvatskog i splitskog, odmah sam počeo pretraživati po stanu da vidim što mi je od njega ostalo, u onom tvarnom, opipljivom smislu. Najprije, jedna njegova fotografija na naslovnici monografije s jednostavnim naslovom *Martinac*, povodom 41. obljetnice filmskog stvaralaštva (1960.-2001.). Po njoj ću ga i ja pamtiti: crno-bijela je, baš kao i filmovi koji su ga najviše obilježili - **Dreyerovo Stradanje Ivane Orleanske**, **Ejzenštejnova Krstarica Potemkin** i **Bressonov Osuđenik na smrt je pobjegao** - ali i kao većina filmova koje je sam snimio. Crno-bijela je čak i oprema većine knjiga koje je napravio: *Filmska teka*, *Stradanje Ivane Orleanske*, knjige poezije... Jer, koliko god, od rođenja do smrti, bili uronjeni u beskrajnu raskoš Tvorčeve palete, crno-bijelo - ta elementarna asketska igra svjetla i sjene - možda je ipak najprikladniji izraz našeg postojanja i naših sudbina.

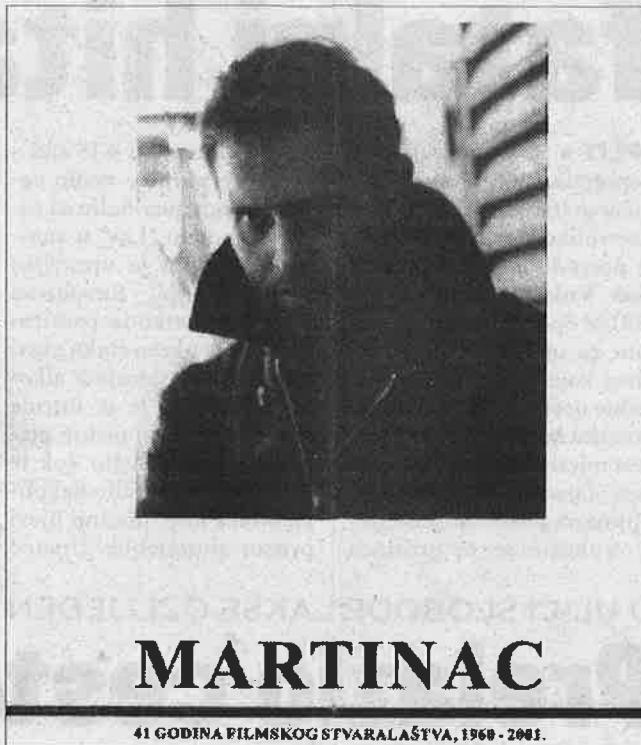
Prelistavajući monografiju, na zaglavlju nalazim Martinčev citat sv. Bernarda iz Clairvauxa: "Samo te onaj može tražiti koji te je već našao"; nadam se i vjerujem da je s njim i otišao. A budući da je bio i svećenik perfekcionista i točno zabilježenih činjenica, sa zadnje stranice

teksta saznajem prvi put da je rečena fotografija zapravo njegov autoportret iz jeseni 1966. godine.

A upravo te godine i te jeseni prvi put sam ga susreo u Kino-klubu Split - njemu je bilo 28, a meni 15 godina. Zsigurno je to razlog što ću ga upravo takvog pamtiti: u pozi i s pogledom **Jamesa Deana**, pobunjenika bez razloga, pomalo neočešljana i znakovito neizbrišana, s podignutim ovrtnikom vjetrovke, koji je manje u funkciji klimatske, a više - da kažemo - "metafizičke" samoobrane i samozaštite. Ali, osnovni dojam nije ravnjivost, već ona neponovljiva - istodobno drska i dirljiva - snaga "mladih lavova", koja se iz sadašnje perspektive čini nadmoćnom svakom znanju i iskustvu.

Kubrickovska perfekcija

Listam i dalje te papire (znakove pokraj puta) koje sam pronašao po kući, a u kojoj će se - prije ili kasnije - preseliti naši životi, bez iznimke, i zapanjen sam koliko toga ima. Martinac je, dakle, bio moj učitelj, a ja - njegov kroničar! Zapravo, mogao bih i sam složiti jednu njegovu filmsku monografiju (ona već sasvim nevirtualno postoji na starim požutjelim stupcima ovoga lista): kritika filma *Grad se nastavlja* iz 1976. godine, razgovor povodom početka snimanja filma *Most*, te najava izdavanja njegove *Filmske teke* godinu dana ka-

snije, dugi intervju povodom njenog izlaska. Zatim, pitanja za nerealizirani intervju iz 1982. povodom dobivanja neke nagrade (vjerojatno grada). Dvije godine kasnije čak 25 kartica dug intervju povodom početka snimanje njegova jedinog dugometražnog igranog filma *Kuća na pijesku*, objavljen bogzna gdje, ali dijelom sigurno u Nedjeljnoj Dalmaciji 5. veljače 1984. godine. Dvije godine kasnije - kritika već snimljenog filma. Zatim još intervju a i još kritika.

Zadnji tekst bio je u prosincu 1990. godine: Martinac je slavio 30. obljetnicu svog stvaralaštva, dakle, pred sam rat (koji je mene, na neobičan način, udaljio od filma). "Sada kada gledam ovu malu monografiju, žao mi je što na poleđini nisam zadržao tekst **Roberta Bressona**: 'Struktura filma nije struktura tragedije, nego Golgote'", rekao mi je tada, "iako mislim da je primjeren i postojeći ulomak iz

moje neobjavljene knjige pjesama *Ulazak u Jeruzalem*" (riječ je bila o spomenutom citatu sv. Bernarda).

U tom intervjuu bilo je dosta onog Martinca kakav nam je bio najdraži - simpatično samouvjeren i kategoričan. "Svojedobno sam, povodom velike retrospektive našeg filma u Centru *Georges Pompidou* u Parizu, na konferenciji za tisak rekao: 'Vidjeli ste 100 jugoslavenskih dugometražnih filmova, upoznati ste i sa Zagrebačkom školom crtanog filma, ali još ništa ne znate o jugoslavenskoj 'underground' kinematografiji i, naravno, nećete mi vjerovati da je 'reprezentacija' samo jednog kluba (recimo, splitskog) značajnija - od američke!' Martinac je mislio sasvim ozbiljno i vjerojatno pri tom uvelike - bio u pravu.

(A da je imao sasvim ozbiljnih istomišljenika, svjedoči i selektorica te divovske retrospektive, Francuskinja **Anne Kiefer**, koja je pred svi-

ma u Parizu rekla: "Svi viđeni jugoslavenski filmovi na jednoj su strani, a Martinčeva *Kuća na pijesku* na drugoj." Čitavo desetljeće kasnije "jugoslavenskog filma" nije bilo, jer više nije bilo ni Jugoslavije. Nacional od 20. siječnja 1999. godine izvješćuje o velikoj retrospektivi hrvatskog filma na jubilarnom 10. tršćanskom filmskom festivalu *Alpe Adria* i u jednom od onih svojih karakterističnih dugih i bombastičnih naslova citira selektore **Milu Lazić** i **Sergija Grmeka Germanija**, doslovce ovako: "Odgledali smo 300 hrvatskih filmova kako bismo dali novi pogled na tu kinematografiju: najboljim smatramo opus Ivana Martinca, čiji su filmovi perfektni poput **Kubrickovih!**")

Zahvalnost za suputništvo

Od svih tih papira koje sam pronalazio od knjižnice od podruma i koji su mi budili sjećanja na četiri desetljeća dugo suputništvo, najdublje me je ipak dirnuo jedan svežnjić od točno 31 stranice gustog, šapirografiranog teksta u tvrdj žutoj fascikli s metalnim mehanizmom za pričvršćivanje. Taj mehanizam već je ošteti prvu stranicu rukopisa, ali je ostao prepoznatljiv naslov: *Pregled historije filma*. Sam sam dodao ime autora teksta: Ivan Martinac.

"Od kada postoji čovjek, postoji u njemu i osjećaj za kinestetičke efekte", glasi prva rečenica prvog poglavlja, a zatim: "Postoje dokazi da je čovjek sve pojave oko sebe mogao doživljavati i da ih je doživljavao dinamički." Martinčeva slova i riječi koje su se već pomalo počele razlijevati, podertani su nekim mojim nekarakterističnim ružičastim flomasterom od prije četiri desetljeća, a sa strane su, istom pisaljkom, zabilježene

napomene: "kinestetika", "svjetlo", "stroboskop". Imena kao što su **Abu Ali Alhazan**, **Leonardo da Vinci**, **Charles Emile Reynaud** i **Edison** uokvirio sam ružičastim kvadratima (za polovicu od njih danas i ne znam tko su bili).

Martinac je kasnije govorio da je cijelu svoju generaciju tečajaca filmske povijesti u splitskom Kino-klubu iz druge polovine šezdesetih bacio na završnom ispitu. Nije bilo istinito, ali je bilo zgodno smišljeno.

Sada, sat ili dva prije nego mu odem na pogreb, pitam se jesam li svome učitelju filma Ivanu Martincu za našega kratkog ovozemaljskog života ostao štogod dužan. Vjerojatno jesam: jedan zajednički ručak dogovarali smo mjesecima - i nismo ga dočekali.

Ali, budući da je moj posao svjedočenje o ljudima, osobito o vlastitim suvremenima, možda bih mu mogao uzvratiti upravo jednim temeljito urađenim svjedočenjem (iako su obećanja ove vrste uvijek, po prirodi stvari, nepouzdana). Jer, Ivan Martinac nije bio samo umjetnik, nije nas samo učio filmu, već i još mnogo čemu: moralnoj dosljednosti, umijeću suživota s drugačijim od sebe, beskompromisnosti u traganju za savršenstvom. I, prije svega, ozbiljnosti i dubini svoje vjere. I svoje stvaralaštvo doživljavao je kao obvezu svog osobnog otkupljenja za Tvorčev dar života. Vjerujem da je u njegovu znaku i otišao, pa i usprkos iskušenju samoće koje ga, mislim, nije mimoišlo.

Sada ćemo poći oprostiti se s njim, zahvalni što je bio našim suvremenikom i suputnikom. (Ivan Martinac tiho je pokopan u utorak popodne na splitskom groblju Lovrinac).